

1939 őszeről „Ott Északon”.
Magyarok a lengyel
szeptemberről
Szerk.: Kiss Gy. Csaba.
Széphalom
Könyvműhely, Bp., 2009.

1939. szeptember elsején a náci Németország hadüzenet nélkül megtámadta Lengyelországot, ami ebben a második világháború kitörését jelentette. A hadműveletekbe 17-én a szovjet hadsereg is bekapcsolódott, a kétfrontos küzdelem pedig a hónap végére a lengyelek totális vereségével és hazájuk felosztásával végződött. Tragédiájukat a korabeli magyar társadalom nem hagyta szó nélkül, s hazánk irántuk érzett rokonszевének politikailag, anyagilag és erkölcsileg is számos jelét adta. A Teleki-kormány a komoly német nyomás ellenére is elutasította a támadásban való mindennemű részvételt, a hazánkba érkező több tízezer menekültet pedig barátként fogadták. Szellemi életünk kiválóságai szintén felemelték szavukat érdekükben.

A XVIII. század utolsó harmadában Lengyelországot a három szomszédos nagyhatalom, Oroszország, Ausztria és Poroszország többször is megtámadta kisebb-nagyobb területeket szakítva el tőle. Többfrontos támadásaiknak Lengyelország nem tudott ellenállni, és a folyamatos területveszteségek miatt 1795-ben meg is szűnt létezni.

Északi szomszédunk „eltűnése” rendkívüli sokkot jelentett a magyar szellemi elit számára, mely ebben Magyarország pusztulásának előképét látta. Érzéseiket Kazinczy találóan úgy fejezte ki, hogy „az ő sorsuk a mienknek rémisztő tüköre lehet”. Ez a megállapítás a felvilágosodástól a szabadságharc végéig terjedő időszakban jelen volt a magyar politikai és szellemi közgondolkodásban, a Kárpátoktól északra történtek pedig egyszerre jelentettek tükröt és intő példát. Bár ez a gondolat elveszítette később a jelentőségét, de a náci Németország előretörése és a Lengyelországot fenyegető háborús veszély miatt 1939 nyarára ismét aktuálisá vált.

A kötet című Jékely Zoltán szintén ekkor született verse szolgált. A könyvben szereplő írások döntő többségükben 1939 augusztusa és októbere között keletkeztek a magyar szellemi élet reakciójaként.

Az elsöben, a reformkori tradíciókhoz hasonlóan a harcoló lengyelekkel foglalkozó versek találhatók, melyek szerzői többek között Erdélyi József, Kálnoky László és Jékely Zoltán. A következő blokk 1939 nyará-

nak Lengyelországot mutatja be, a béke utolsó pillanatait, egy háborúra készülődő, ám mégis méltóságteljes társadalom képét, amelyhez a helyszínen szerzett élmények szolgálnak alapul. Természetesen a két ország közötti, hagyományosnak mondható rokonszenvről és párhuzamról ugyanúgy szó esik, mint a XVIII–XIX. században, Kodolányi János pedig Kazinczyhoz hasonlóan fogalmaz: „a lengyel szabadság és függetlenség tisztelete szoros kapcsolatban van a magyar szabadság és függetlenség csorbíthatatlanságával”.

A harmadik rész a szemtanúk beszámolóai alapján a világháborús Lengyelország mindennapjait mutatja be, a légitámadás sújtotta városokat, a menekülőket, a társadalom reakcióit. Például a főváros, Varsó egyes részeiben még működnek a vendéglők, gondtalanul játszanak a gyerekek, a felnöttek korzónak, miközben máshol a gyakori légiriadók jelzik az új idöket. E fejezet szerzői kivétel nélkül Lengyelországot megjárt magyar civilek vagy újságírók. Ez utóbbiak közül két haditudósító beszámolója is szerepel a kötetben, mivel Megyery Ella a német, míg Peéry Rezső a szlovák hadsereg oldalán jutott el a háborúban álló országba.

A negyedik részben az együttérzés hangja szólal meg, de Márai Sándor regényét leszámítva itt már alapvetően publicisztikák szerepelnek. A kötet zárófejezete az új világpolitikai helyzetben való magyar útkeresést tükrözi, változatlanul a lengyelek iránti rokonszenv és hazánk semlegessége alapján.

A kötet szerzői újságírók, esszéisták, haditudósítók, írók és költök, esetleg kint tanuló vagy ott élő honfitársaink. A hazai politikai élet legtöbb irányzata megtalálható közöttük, a szociáldemokrata Mónus Illéstől vagy a radikális Bajcsy-Zsilinszky Endrétől a népi írókon és a konzervatív Gratz Gusztávon át a szélsőjobboldalra sodródó Megyery Elláig, ami jól mutatja a korabeli magyar társadalom lengyelekkel kapcsolatos érzéseit pártállástól függetlenül. A kötetben szereplő írások között vannak versek, esszék, útleírások és egy regényrészlet is, de közöttük minden műfaji változatosság ellenére is a publicisztika dominál.

Bár 1939 őszenek eseményei kapcsán már számtalan témát feldolgoztak, a magyar szellemi élet korabeli reakcióinak ilyen jellegű összegyűjtésére eddig nem került sor. Ez a rendhagyó antológia természetesen nem előzmény nélküli, hanem szervesen kapcsolódik a XVIII–XIX. századi hagyományokhoz, amelyhez hasonló reakciókra hazánkban, a lengyel történelem XX. századi sorsfordulói alkalmával (pl.: 1944, 1956, 1980–81) többször is sor került.

Vesztróczy Zsolt